

דרשונני וזחיו

גיליון שבועי
לעיון והעמקה
בתורת המחשבה

גיליון מס' 5
פרשת בלק

מושגל ראשון

דבר המערכת

"ויצמד ישראל לבעל פעור" (כ"ה ג)

'נהיית חסיד', שח פעם בהתרגשות עם הארץ אחד להרה"ק בעל ה"אהבת ישראל" מיוזניא, ולשאלתו של הסבא קדישא במה ואיך נהפכת להיות חסיד, ענה לו אותו ריקא, שהוא מרבה בשתיית י"ש כמנהג החסידים.. נענה לו הסבא קדישא בזה הלשון: " א חסיד ביסטו געווארן, א שיכור ביסטו געווארן."

וכבר היה מעשה אצל הגה"ק ר' יואל מסאטמר זצוק"ל, שכשהגיע פעם לביקור ביישיבת נייטרא, שאלו הגאון האדיר ר' מיכאל דוב ווייסמאנדל, איך אפשר להביץ את פשר עבודת בעל פעור, וכי איך יכול אדם מיושב בדעתו להגיע לשפלות זו, ועוד לחשוב שבכך עובד וסוגד לע"ז ?

וענהו רבינו בחכמתו שלא כך התחילה עבודת גילולים זאת, אלא בתחילה היתה עבודתם שהיו נצמדים כל הזמן לעבודה זרה, ולא רצו לפרוש ממנה אפילו כאשר נזקקו לצרכי גופם, והכמרים הסבירו להם שאיך זה גנאי, מחמת שעושים זאת מאונס משום שאינם רוצים לפרוש מהע"ז, אך ברבות הימים פנה ההתלהבות מהאנשים, ונשארו רק עם המנהג לפעור עצמם לצלם..

והוסיף רבינו בחריפות, שלהבדיל אלף אלפי הבדלות כך אירע גם לחסידים השוטים, שעיקרי החסידות הם דבקות בקב"ה ושכינותיה, כלות הנפש בתורה ותפילה והעמקה בענייני עבודה, אך ברבות הימים נוספו לחסידות עניינים נוספים כגון אכילת שיריים, נתינת פתקאות לצדיקים להיושע בדבר ישועה ורחמים, ניגונים ועוד עניינים שונים, שהינם חשובים לכשעצמם, ויש לכל אחד מהם טעם והסבר, אך אינם עיקרי החסידות כלל, ומה שקרה ברבות הימים שהיסודות נחלשו והשתכחו, ונותרו רק עניינים שוליים ומנהגים צדדיים, והמזן העם מחשיבים זאת בטעות כאילו דברים אלו הם יסודות החסידות ועיקרי העבודה.

אמנם ברוך השם אכשר דרא וחכינו שבדור אחרון דור עקבתא דמשיחא, רבתה הדעת, ואין אנשים אשר יחשבו שבשתיית י"ש ואכילת לקח נעשים חסידים, אך עדיין רווחת התפיסה אצל מקצת האנשים, כאילו אין החסידות אלא קובץ סיפורים ואסופת מנהגים, או מחרוזת מארשים ושירים..

אכן בשביל לבער מחשבה זו, ולבאר יסודות החסידות האמתיים, יצאנו עם גיליון זה, שמטרתו היא להחזיר ולעורר את הציבור לדרכי החסידות האמתיים. שיסוד החסידות ושורש מה שהידש לנו הבעש"ט הן זה ענייני ההעמקה בכל דבר, שעל יד כך יבוא לעשות המצוות בכוונה פנימית והתעוררות הלב, וכפי שאיתא בהקדמה לספר בעל שם טוב (ליקוט קדום מתורת הבעש"ט, שהרי כידוע לכל לא חיבר הבעש"ט עצמו ספר) **"והנה זה היה כל עיקר שורש דרך העבודה, שלמד ולימד הרב בעל שם טוב הקדוש זכותו יגן עלינו שצריך האדם ליתן הדעת בכל דרכיו, כמבואר בס' תולדות יעקב יוסף פ' וארא דמ"ד ע"ב, והתקנת לקמן בסוף פרשת בראשית, ומפורסם בשם הצדיקים, כי בעל שם טוב הקדוש היה לו ניצוץ מנשמת משה רבינו עליו השלום, שהוא היה עצם דעת העליון"**.

בהתאם למטרה זו חילקנו הגיליון לשלושה מדורים עיקריים, במדור הראשון נעמיק חקור בענייני אמונה, וכפי שביארו על מה שמובא בגמרא (שבת לא.) שבשעה שמכניסים אדם לדין, השאלה הראשונה ששואלים אותו זה האם נשאת ונתת באמונה, - שהכוונה היא האם נשאת ונתת והתעמקת בענייני אמונה, שזה היה מיסודות החסידות, וכפי שאיתא בשבתי הבעש"ט (א"ת נא): "שמעתי מחמי ז"ל שאמר הבעש"ט על עצמו שהוא גלגל רבינו סעדיה גאון, ובספרתי הדבר לפני הרב דקהילתנו, ואמר הרב שהוא יודע שהיה הבעש"ט שוקד ללמוד ספרי רב סעדיה גאון", וכמו שרבינו סעדיה גאון בשעתו היה זה שהעמיד לישראל את יסודות הדת, ובידר את ענייני האמונה, כך גם הבעש"ט הן עשה זאת לדור אחרון, ואף גילה כמה יסודות שלא התגלו לפני כן, כמו ענייני ההשגחה פרטית על כל דבר וכו'. במדור השני נביא מתורתם של רבותינו גדולי החסידות, ומה שלמדו מהפרשה על פי דרך העבודה. ובמדור השלישי נכנס לבאר טעמי המצוות דבר דבור על אופניו, שעל ידי ידיעת טעמי המצוות וכונותיהם, יתעורר לב האדם לעשות המצוות בכוונה פנימית ובשמחה, כפי שהנחיל לנו אור שבעת הימים ז"ע ועכ"א.

כתוב העליון:

2

מחשבת יסוד

יסודות המחשבה במשנת רבותינו הראשונים

4

מחשבת הפרשה

מאוצרם של רבותינו בעלי המחשבה בענייני דיומא

6

מחשבת מצווה

להאיר לבבות בעומק ופנימיות טעמי המצוות

8

עקבות המחשבה

לחקר תולדות תורת המחשבה

אני מאמין: התקבלות י"ג עיקרי האמונה לדורות (ג)

בשני הפרקים הקודמים בסדרה זו, עמדנו על שיטות הראשונים שקדמו לרמב"ם ומנו את עיקרי האמונה באופנים שונים, ועל שיטות הראשונים שבאו אחר הרמב"ם וחלקו עליו בפרטים שונים. פרק זה והבאים אחריו יעסקו בהתקבלות עיקרי האמונה לדורות כשיטת הרמב"ם, למרות הדעות השונות בעניין זה. העיקרים שייסד הרמב"ם התקבלו בעם ישראל, התקדשו בקדושת המסורת, והיו ליסודות שהאמין בהם נמנה על עם ישראל, והכופר או המפקפק בהם הוציא עצמו מן הכלל. יסודות אלה הם תמצית אמונת ישראל, והם נפוצו והתקבלו במהרה בכל תפוצות ישראל.

הקבלת י"ג עיקרי האמונה לי"ג מידות

על התפשטות העיקרים אנו למדים מחיבוריהם של הראשונים שעסקו בהם והרחיבו בהם, ובראשם מהר"י ג'יקטיליה בעל השערי אורה בספרו שערי רחמים, ועוד ראשונים ואחרונים, שכתבו שמנין העיקרים מכוון כנגד י"ג מידות של רחמים.

על הקבלת י"ג עיקרי האמונה לי"ג מידות של רחמים שבהם מנהיג הקב"ה את עולמו, ייסד מהר"י ג'יקטיליה את חיבורו שערי רחמים הנזכר, שהוא חיבור שלם העוסק בקשרים שבין י"ג העיקרים לי"ג מידות של רחמים. גם רבי שמעון בר שמואל מצרפת עמד בהקבלה זו בספרו הדרת קודש.

אחרים אנו מוצאים דברים אלו בדברי המהרש"א (נדיים מא ע"א ד"ה כ"י), שכתב בלשון זו: "בכמה דברים קדושים מצינו מספר הזה, י"ג, כגון י"ג מדותיו של הקדוש ברוך הוא, וי"ג מידות שהתורה נדרשת בהם, גם הרמב"ם הגיה עיקרים כמנין זה". ודבריו נפלאים למתבונן, שהביא ראיה לייחוד מניין י"ג והוגמא לדברים הקדושים הנמצאים בו, לצד י"ג מידות של רחמים וי"ג מידות שהתורה נדרשת בהם, את י"ג עיקרי האמונה שלא נתבררו אלא על ידי הרמב"ם.

גם בשל"ה הק' (שער האותיות אות א' אמת ואמונה) עמד בהקבלה זו, וכתב: עיקרי הדת הם שלש עשרה, וזכר הרמב"ם במשנה בפרק חלק, והם וכו' ועל זה מיוסד השיר המשובח "יגדל אלוהים ח"י כו', ועתה אפרשם אחת אל אחת, ויתבאר השיר המשובח של "יגדל", ואחר כך ארשום איך שלושה עשר עיקרים הם רמוזים בשלש עשרה מדות, ואפרש הענין בשרשו על פי האמת בסודות הקבלה, עכת"ד. אחר כך מנה השל"ה הק' את עיקרי האמונה, וכתב: הרי י"ג עיקרים כמנין "אחד", והרחיב לבאר איך העיקרים יוצאים זה מזה ומתאחדים זה עם זה.

חיבורי פיוטים על י"ג עיקרי האמונה

עדות נוספת, המעידה עוד יותר על התפשטות י"ג העיקרים וקביעתם ליסוד האמונה, היא מתוך חיבורם של פיוטים רבים, החל מזמן קצר אחרי הסתלקות הרמב"ם, המיוסדים על י"ג העיקרים. המפורסם שבהם הוא פיוט "יגדל", שלו יוקדש פרק בהמשך הסדרה. פיוט חשוב נוסף הוא פיוטו של רבי יום טוב ליפמן מילהויון, שחלקו האחרון הובא על ידי השל"ה הק' ונמצא בשלמותו בכתב יד קיימברידג' לאחר ספר הברית שלו (עמ' שט-שטב),

שטב), ובו נעסוק בהמשכו של פרק זה. רבי יום טוב ליפמן מילהויון מפראג היה מקדמוני חכמי אשכנז לפני כש מאות שנה, חי בשנת ה'ק"ג בערך, וחיבר חיבורים רבים היורדים לעומק תורת הנסתר המתאחדת עם הפילוסופיה האלוהית: ספר נצחון, ספר הברית, פירוש לספר המדע של הרמב"ם, ועוד.

סיומו של פיוט זה, שבו תפילה, הועתק על ידי השל"ה הק' בשער האותיות, והיה ידוע מכבר, בשם "רב טביומי" (הוא כינויו של ריטל מילהויון בכתביו, ועיי' שרת חת"ס ח"ב י"ד סי' שנו, אה"צ סי' קמח, שסבר על פי דברי מהר"ם א"ש שהכוונה לאמורא רב טביומי,

ומתוך כך ייחס את חיבור י"ג עיקרי האמונה לרב טביומי שקדם לרמב"ם. וכבר העיר בזה, בלי לראות את התפילה בשלמותה בחיבורו של ריטל, בשרת דברי יוסף סי' נו), והחתם סופר נהג לאומרו וכפי שיבואר להלן. בפיוט זה הקביל בין י"ג העיקרים לי"ג המידות, כשכל בית בפיוט מתחיל במידה משלש עשרה המידות ומסתיים בעיקר מ"ג העיקרים, ובאמצעם עשרת הספירות. להלן הפיוט מכתב היד (פרסם לראשונה, סיני נו, עמ' שט-שטא) מתוך כ"י קיימברידג' ADD 393 והנוסח משובש הן בתוכן והן במבנה השיר. השיר נמצא גם בכ"י אוקספורד אופנהיים 529 דף 215-216, ולהלן יבואו לראשונה שנו"ס ותיקונים על פיו. שינויים קלים בהשמטת והוספת ויזו החיבור לא סומנו, והלכנו בהם אחרי כתב יד אחר המדויק יותר):

חרוזות לשם לשבח יוצרי

ה' אין לו סוף, ולהשגתו רְבָה ליאות. והוא מְחַיֵּב, וְכֹל מְבַלְעָדָיו אֵי אֶפְשֶׁר הַמְצִיאֹת
ה' מֵאֵד עֶמְקוֹ, מַחְשְׁבוֹתָיו לְעוֹלָם. וְחֹדֶשׁ מְאִין, מְצִיאֹת הַנְּמַצָּאִים כְּלָם
אֵל חֵי חֲכָם מְעַצְמוֹ, וְכֹל יָכוֹל הוּא. אֶחָד בְּלִי שְׁנוֹי, וְאִין אֶחָדוֹת כְּמוֹהוּ
רַחוּם וּמְרַחֵם, בְּגִינָה עַל כָּל בְּרִיּוֹתָיו. אֵינּוּ נוֹף, וְלֹא כַח בְּנוֹף וְלֹא מְדוּתָיו
וְחַנּוּן בְּחֶסֶדוֹ, בְּכָל עֵת תְּמִיד מְזָמֵן. מְחַלֵּט קְדָמוֹן וְאַתְרוֹן, הָוֵה בְּלֵתֵי זָמֵן

אֶרֶךְ אַפִּים בְּדִין, לְהַצְדִּיק הַצְדִּיקִים. וְזָכָה הַשְּׂכָל, בְּשִׁכְלוֹ הַפּוֹעֵל דְּבוּקִים

אַפִּים מְאָרִיךְ בְּדִין, וְאֶף לְעוֹבְרִים דָּתוֹ. אִין לְהַשִּׁיב מְלִין, וְלֹא לְעִבּוֹד לְזוּלָתוֹ

וְרַב חֶסֶד מְטָה כְּלָפִי חֶסֶד, וְהוּא תַּפְאֵרְתּוֹ. כְּאֶשֶׁר הוֹדִיעַ אֲדוֹן הַנְּבִיאִים, נְאֻמָּן בֵּיתוֹ

וְאַמֶּת נֶצַח יִשְׁרָאֵל, כְּפּוֹכְבִים לְעֵד וְלְעוֹלָמִי עוֹלָמִים. תוֹרָתוֹ מִן הַשְּׁמַיִם, וְדִבְרָיו קִמְיִים

וְנוֹצַר חֶסֶד לְאֶלְפִים, בְּהוֹד הַדָּרְתּוֹ. וְאִין שְׁנוֹי וְחִלּוֹף, וּבִטּוֹל לְתוֹרָתוֹ

וְהָאֵר פְּנִיךְ אֵלַי
לְהוֹצִיא שְׂכָלִי לַפְעֵל
תּוֹרָה, וְתַחֲנַנִּי וְאֲדַעַךְ
עִם יִשְׂרָאֵל עַקְרִים שְׁלֹשׁ
עֲשָׂרָה, וְתִשָּׂא זִיו
שְׂכִינְתְּךָ אֵלַי וְעָלִי
תִשְׂרָה, וְתִשִּׂים לִי
שְׁלוֹם מִן הַמוֹנְעִים
בְּאֵלוֹ הַשְּׁלֹשׁ עֲשָׂרָה.

נוֹשָׂא עוֹן לְצַדִּיקָה, מְעַבֵּיר רֵאשׁוֹן רֵאשׁוֹן. מְשֻׁגָּח בְּכָלֵל וּפְרָט, לְשִׁמּוֹר כְּאִישׁוֹן

וּפְשַׁע נוֹשָׂא בְּצַדִּיקָה, וְחָשְׁבוּ לְשִׁנְגָה. נוֹמֵל טוֹב וְרַע, בְּשִׁמְחָה וּבְחַנּוּנָה

וְחַטָּאָה נוֹשָׂא בְּצַדִּיקָה, מְסַפְרוֹ לְמַחְקָה. וּמְבִיא מְשִׁיחוֹ, לְגַאֲלָנוּ מִצָּרָה וְצוּקָה

וְנִקָּה לְמַקְבְּלִים, עוֹל מַלְכוּתוֹ בְּתִשְׁבּוּבָתָם. לְהַעֲלוֹתָם מִקְבָּרָם, חַיֵּי עַד לְחַיּוֹתָם

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' הַמְקַדֵּשׁ שְׁלֹשׁ עֲשָׂרָה, לְמַעַן אֲבָרְהֵם יִצְחָק הַרְאִישׁוֹנִים בְּבְרִיתוֹת שְׁלֹשׁ עֲשָׂרָה, וְלְמַעַן יַעֲקֹב אִישׁ תָּם וְצַאֲצָאֵיו שְׁלֹשׁ עֲשָׂרָה, תַּחֲנִנֵי עִם מְקַיְמֵי תוֹרָתְךָ הַנְּדְרָשֶׁת בְּמִדּוֹת שְׁלֹשׁ עֲשָׂרָה, וּבְרַכְנֵי לְדָבָק בְּךָ לְשִׁמְרָנִי מִמְקָרָה, וְלֹא יִמְנַעוּ מִמֶּנִּי מְדוּתֶיךָ הַשְּׁלֹשׁ עֲשָׂרָה, וְהָאֵר פְּנִיךְ אֵלַי לְהוֹצִיא שְׂכָלִי לַפְעֵל תּוֹרָה, וְתַחֲנַנִּי וְאֲדַעַךְ עִם יִשְׂרָאֵל עַקְרִים שְׁלֹשׁ עֲשָׂרָה, וְתִשָּׂא זִיו שְׂכִינְתְּךָ אֵלַי וְעָלִי תִשְׂרָה, וְתִשִּׂים לִי שְׁלוֹם מִן הַמוֹנְעִים בְּאֵלוֹ הַשְּׁלֹשׁ עֲשָׂרָה.

זהו שירו של רבי יום טוב מילהויון המיוסד על י"ג עיקרי האמונה, י"ג מידות של רחמים ועשרת הספירות, ואותיותיו מעידות על גודל קדושת י"ג עיקרי האמונה.

בפרק הבא נעסוק בעז"ה בביאורו של המחבר, רבי יום טוב מילהויון, לשיר זה, ולצידו נבארו בביאור משולב לפי ערכנו.

חבור עצבים אפרים הנח לו

ר' אלעזר הקפר אומר גדול השלום שאפילו ישראל עובדין ע"ז, ועושי חבורה אחת, אין מדת הדין פוגעת בהם, שנאמר (הושע ד' י"ז) 'חבור עצבים אפרים הנח לו' ובשעה שהן חלוקין מידת הדין נוגעת בהם שנאמר (ישע' ח) 'חלק לבם – עתה יאשמו'. (תנחומא שופטים י"ח).

א.

כבר עמדו המפרשים בפרשתינו על התמיהה הגדולה, מה הייתה דעתם של בלעם ובלק בהליכתם ממקום למקום, שהרי ידעו שלא יוכלו לקלל את העם, שהרי כבר בתחילה אמר בלעם (כ"ג ח) 'מה אקוב לא קבה אל ומה אזעום לא זעם הויה', ומדוע חשבו שדבר זה ישתנה אם ילכו למקום אחר, ועוד האריכה התורה בסיפור כל סדר הליכתם ממקום למקום בפירוט רב, והלא דבר הוא, ובוודאי עומק גדול ולימוד יסודי מונח בזה.

ב.

ונקדים מאמר הרה"ק ר' אלימלך מליזנסק זיעוכ"א, וכפי שמובא בספה"ק מאור ושמש בתחילת פרשתינו, וז"ל: "העיקר הכל הוא התחברות ישראל שיהיה אהבה ואחוה וריעות ביניהם, והדבר הזה פועל ישועות גדולות, ומסלק כל המקטרגים. כדכתיב (הושע ד' יז) חבור עצבים אפרים וגו' הנח לו. וכן שמעתי מפי אדמו"ר בוצינא קדישא מו"ה אלימלך זצוק"ל, כששאל אותו ביחוד הצדיק המפורסם בוצינא קדישא אחיו מו"ה משולם זושא זללה"ה, הייתי אז אצלם כששאל אותו בזה הלשון: אחי, למוך לי זה שאתה הוא פועל נסים ונפלאות ומעשים נוראים, שאוכל גם כן לפעול כך, כלל הדברים בקיצור שהשיב לו אדמו"ר, שהוא על ידי התחברות הצדיקים ואהבה וחובה וריעות ביניהם, על ידי כן נפעלים ונעשים כל הניסים, וכל הפעולות והמעשים נוראים. והודה הצדיק הנ"ל לדבריו,

העיקר הכל הוא התחברות ישראל שיהיה אהבה ואחוה וריעות ביניהם, והדבר הזה פועל ישועות גדולות ומסלק כל המקטרגים

ואמר 'בודאי, כי זה עיקר הכל', עד כאן לש"ק. ויש להעמיק בעניין זה, למה באמת הברכה נמשכת רק על ידי היות ישראל שרויים באחדות ובאהבה זה עם זה, ונקדים מאמר הרה"ק הכהן הגדול מפולנאה ז"ע בספרו כתונת פסים (פר קרח) דאיתא בזה"ק (ח"א כד). ששם הויה הוא כנגד תרי"ג מצוות, שהרי אותיות י-ה עם הגימטריא של 'שמי' עולה ביחד שס"ה, ואותיות ו-ה עם הגימטריא של 'זכרי' יוצא רמ"ח, וממילא מובן ששם הויה הוא כנגד התרי"ג מצוות. ונדע שיש מצוות ששייכות רק לכהנים, ויש ששייכות דווקא לישראלים, וכל אחד לבדו לא יוכל לקיים את כל התרי"ג מצוות, נמצא שאי אפשר לקיים כל התרי"ג, ולהשלים השם הויה, זולת בהתחברות ישראל זה עם זה.

ויש לומר עוד במה ששלימות שם הויה היא על ידי אחדות ישראל כאיש אחד בלב אחד, שהלא איתא בזה"ק (ח"ב צו) דישאל דביקים בשם הויה, 'בשמא דא ממש יתיר מכל שמאהו, עיי"ש. וכן כתב האור החיים הק' (דברים ד, ד) שישאל הם חלק משם הויה, וכמאה"כ (דברים ז, ט) כי חלק הויה עמו, ולפי זה הלא פשוט שכאשר בני ישראל הם באחדות, גם השם הויה הוא באחדות, ואם חלילה יש מחלוקת ביניהם, גם השם הויה הוא בפירוד. והתבונן, שמקרא מלא הוא דכתיב (ויקרא יט, יח) 'ואהבת לרעך כמוך אני הויה', והיינו שעל ידי אהבת ישראל נעשה ונשלם השם הויה. והנה עניין הברכה וההשפעה, תלוי בשם הויה, כדכתיב (שמות כ, כא) 'בכל המקום אשר אזכיר את שמי

אבוא אליך וברכתך, וכן כתיב (במדבר ו, כז) 'ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם, והכונה לשם המפורש הוא שם הויה, כמבואר ברמב"ם (הלכות נשיאת כפים פ"ד ה"ג), והרי מבואר בקרא להדיא, שכל השפע תלוי בשם הויה ברוך הוא. וממילא מובן מאמר הרה"ק ר' אלימלך מליזנסק שכל הברכות תלויות באחדות ישראל, וכמו שמביא הדרש שדרשו חז"ל 'חבור עצבים אפרים הנח לו, שהרי השפע מושפע מכח שם הויה, והשם אינו שלם עד שיהיו בני ישראל באהבה אחווה ורעות.

ומזה נבין גודל העוון של שנאת חינו, ולמה בשבילו נחרב הבית השני, כי על ידי שנאת חינו נחסר השראת השם הויה, ושוב אין כאן את 'המקום אשר אזכיר את שמי' ולכן כבר לא היה קיום לבית המקדש, ולכן החמירו חכמים כל כך בגדל עניין האחדות ואהבת ישראל עד שקבעו זאת ל'כלל גדול בתורה'..

ג.

ולפי זה יבואר עניין הליכתם של בלעם ובלק ממקום למקום, שחיפשו למצוא מחלוקת ופירוד בעם ישראל, וזאת הייתה כוונת בלק באמרו אל בלעם 'לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם, אפס קצרו תראה וכולו לא תראה' שחיפשו מקום לראות את 'קצהו', היינו חלק שאינו מאוחד עם כלל ישראל, וכולו לא תראה - מקום שלא רואים משם את אחדות והתכללות כלל ישראל, וזו גם היתה כוונת בלעם באמרו 'מה אקוב לא קבה אל ומה אזעום לא זעם הויה' שרצה לומר שמאחד שהשם הויה בשלמות שהרי אין פירוד בעם ישראל, אי אפשר לקללם, שברוכים הם.

ועל פי זה ביאר הרה"ק בעל הייטב לב זיע"א שלכן נאמר 'עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחך השור את ירק השדה' שנקטו דווקא בלשון 'קהל' ולא עתה ילחכו בני ישראל, שאכן כל כוחם של עם ישראל הוא על ידי ההתקלות והאחדות. ובזה נבין גם מה שהקשו, למה קרא בלק לבלעם, שהרי בלק עצמו היה מכשף גדול, וכמבואר בזה"ק (ח"ג קפד): שלכן הוא נקרא 'בן ציפור', שהיה עושה קסמים ויודע העתידות על ידי ציפור, ואם כן למה היה צריך לקרוא לבלעם, ולפי ביאורינו יובן, שגם בלק רצה לנקוט בכח האחדות. ובמאור ושמש מתרץ על פי דרך זו גם את קושייתו של רש"י שהקשה 'הלא מעולם היו שונאים זה את זה שנאמר (בראשית לו) 'המכה את מדין בשדה

מחשבת הפרשה

מאגזרם של רבותינו בעלי המחשבה בעניינא דיומא

מואב, מלמד שבאו מדין על מואב למלחמה, שאכן למרות שהיו אויבים, הפעם רצו להרבות האחדות

ביניהם, וכך חשבו שיוכלו להתגבר על ישראל שכוחם באחדותם.

אמנם בזה טעה בלעם שלא ידע ש'כינוס לרשעים רע להם ורע לעולם, שהרי בסטרא אחרא לא שייך באמת אחדות, וכבר כתב הרמב"ם (אבות פ"א מ"ג) שהכפירה 'תפריד הנקבצים, וכל שכן שלא תקבץ הנפרדים, וכמו שדרשו רבותינו, למה קראו חז"ל במשנה (אבות ה) למחלוקתו של קורח, מחלוקת קורח ועדתו, ולא מחלוקת קורח ומשה, שזה באו חכמינו ללמדנו, שעדתו של קורח עצמו הגם שכלפי חוץ נראית כמאוחדת בדיעותיה ומטרותיה, באמת היו חלוקים בתוך עצמם, שאין שלום לרשעים.

ועל פי יסוד זה יבואר גם עצת בלעם להחטיא את עם ישראל עם בנות מואב, שבגלל שראה שכלל ישראל מאוחד בחזקה, ואי אפשר להחטיא את כלל ישראל בפירוד בינם לבין עצמם, רצה לבלבל את ישראל מצד אחר, לפתות אותם לעשות שלום ואחדות גם עם אומות העולם ולהתבלבל ביניהם, שיחשבו שבוה ירבו שלום בעולם. אולם באמת זה יהיה חטא גדול, וכפי שביארנו שכל מעלת האחדות היא רק אצל ישראל בינם לבין עצמם, שאחדותם גורמת יחוד למעלה ושפע למטה, אולם ח"ו לחשוב שלכן צריך גם להתאחד ולהתערב בין העמים, וכמו שנאמר בפרשתינו שגודל מעלת כלל ישראל זה דווקא היותו "עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב".

ויסוד זה של גודל השלום אצל עם ישראל דווקא, אפשר לרמוז בפרשתינו בפסוק "מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל", היינו שמה טובה היא מידת יעקב-תפארתה, שהיא מידת השלום שממזגת בתוכה ימין ושמאל, חסד וגבורה - כשהיא דווקא ב'משכנותיך ישראל', היינו רק בין שבטי ישראל.

(מעובד על פי ספר רצון משה).

שש מצוות תמידיות

אחר שסיימנו לבאר בפרקי ההקדמה, את החיוב המוטל על האדם לתור אחרי טעמי המצוות ולידע סיבותיהם, זכינו לבוא אל שער המלך, ולהתחיל בביאור מצוות השם גופא, ונפתח בשש מצוות תמידיות שנוהגות בכל אדם בכל מקום ובכל עת.

שש מצוות תמידיות לשיטת החינוך

כתב בעל ספר החינוך בהקדמה לספרו, "המצוות שחיבין בהן כל אדם מישראל מבלי שיתחדש בו סיבה בעולם, הן בין כולם מאתים ושבעים, וסימנם אני ישנה ולבי 'ער', מהן שמונה וארבעים עשה, ושנים ועשרים ומאתים לאוין, ותמצא כל אחת בסדר שלה בתוך הספר, והחיוב של אלו לעשותן אינו בכל עת, רק בזמנים ידועים מן השנה או מן היום, חוץ משש מצוות מהן שחיובן תמידי לא יפסק מעל האדם אפילו רגע בכל ימיו, ואלו הן א. להאמין בשם ב. שלא להאמין זולתו ג. לייחדו ד. לאהבה אותו ה. ליראה אותו ו. שלא לתור אחר מחשבת הלב וראיית העינים", עד כאן לשונו של החינוך אשר הוא היה הראשון שסידר את שש המצוות הנ"ל בתור המצוות התמידיות.

השיטות הנוספות במניין המצוות התמידיות

והנה ר' אלעזר אזכרי מביא בספרו - ספר חרדים בהקדמה, מצוות שהוא מחשיב כמצוות תמידיות, והוא מונה שם עשר מצוות ונביא את לשונו "ומצוות עשה אלו חיובן בלא סיבה, וגם חיובן תמידי ולא יפסקו מן האדם אפילו רגע אחד בכל ימיו ואלו הן א. להאמין מציאות השם והשגחתו ויכלתו ב. להאמין שהוא אחד ג. ליראה ממנו ד.

לאהבו ה. ולדבקה בו ו. לזכרו תמיד ויש עוד מצוות תמידיות אלא שהן באות ע"י סיבה כמו מוזה" ומונה אח"ז ארבע מצוות לא תעשה שאינן פוסקות מהאדם רגע כל ימי חייו אלא חייב בהם תמיד "והם א. שלא להעלות על לב שיש אלוך זולתי ה' לבדו ב. השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך ג. ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם ד. שלא להתגאות שלא ידום לבבו אלא תמיד יהיה לבו שפל כאזוב" נמצא שהחרדים הוסיף על החינוך שתי מצוות עשה, לדבקה בו, ולזכרו תמיד, ושתי מצוות ל"ת, השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך, ושלא להתגאות.

וכמו כן הרה"ק בעל הבני יששכר ז"ע מביא באזהרות והנהגות שבסוף ספרו הנהגות הצדיקים, מצוות תמידיות או כלשונו "המצוות שאנו חיבין בכל רגע, לקיימן בלב" ומונה שם תשעה עשר מצוות, שהוסיף על העשר מצוות הנ"ל את השש זכירות, 1. יציאת מצרים 2. עמלק 3. מתן תורה 4. שבת 5. מעשה מרים 6. מעמד הר סיני, ואת מצוות זכירת מעשה עמלק מנה לשתיים, מצוות עשה ומצוות לא תעשה, ועוד מנה לא תחמוד ולא תתאוה לא לשנוא ישראל ואהבת לרעך כמוך, אבל לא מנה ולא תתורו, ואיסור גאוה. וכמו כן מצינו לעוד כמה מגדולי רבותינו שמנו מניינים שונים במצוות תמידיות, ואכמ"ל,

ולכאורה קשה מדוע לא מנה בעל החינוך בספרו את המצוות הנ"ל שהרי גם מצוות אלו הינם מצוות תמידיות הנהגות בכל עת ובכל שעה,

ביאור הטעם הכללי של המצוות התמידיות

ויתבאר על פי דבריו של המשנה ברורה בתחילת

ספרו ביאור הלכה, על המילים שבהם פותח הרמ"א: "שויתי ה' לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה", שכתב המשנה ברורה בביאור הלכה שם, "הרוצה לקיים שויתי כראוי יודרו לקיים שש מצוות תמידיות, חיובן תמידי לא יפסקו מעל האדם אפילו רגע אחד כל ימי חייו", מדברים אלו אנו למדים כי שש המצוות התמידיות, הינן למעשה שישה חלקים המרכיבים את המצווה הכללית של שויתי ה' לנגדי תמיד, כלומר, שש המצוות הינן בעלות מכנה משותף אחד, שעל ידן נבנה קשר אמונה נכון של האדם עם הקדוש ברוך הוא, ומצוות תמידיות אלו הינן מצוות היסוד, והן מורות על החיוב של האדם להעמיד אצלו באור נכון את תודעת היסוד של היהדות, ותכליתן לבנות את קשר האמונה הנכון עם הקב"ה בשכל וברגש, במוח ובלב, תודעת אמונה בסיסית זו בנויה כך: ארבע מצוות עשה אשר נועדו להעמיד באופן הנכון את האמונה, ושתי מצוות לא תעשה אשר נועדו לחנך להיות זהירים ממחשבות פסולות, וכאשר מקיימים מצוות אלו אזי נוצר יחס ראוי, כזה שצריך להיות בין כל יהודי לבין בורא כל עולמים ברוך הוא.

ולפי זה יובן מדוע לא מביא בעל החינוך בספרו את שאר המצוות שיכול האדם לקיים בכל עת, משום שהוא מביא רק את המצוות השורשיות והיסודיות, שקיומם מוכרח עקב היותם היסודות ואבני הבניין לקיום כל שאר מצוות השם כראוי.

ולפי זה נבין גם את סדר המצוות תמידיות שמביא החינוך דווקא בסדר זה, משום שהם כיסודות הבנויות זו על גבי זו, ולכן מצווה ראשונה הינה מצוות אמונת ד', שהרי רק לאחר שהמצווה הראשונה, מצוות האמונה באלוקי ישראל, התבססה בצורתה הנכונה יכולים גם לקיים ולבנות את היסוד של מצוות אחדות ד' וכו', וכן לדוגמא מצוות אהבת ד', שברור הדבר שאי אפשר לקיים באופן הנכון את מצוות אהבת ה', לפני שהעמדנו תחילה את האמונה במציאות ה' באופן הנכון, כמו כן מצוות היראה לפי מה שאנו נבאר את עניינה, גם היא לא תיתכן ללא ביסוס הקשר היותר עיקרי עם הקב"ה, שמבוסס על אהבה, וכן בשאר השש מצוות וכפי שיתבאר בפרקים הבאים.

גדר ה'תמידיות' במצוות אלו

וכבר דנו הרבה מהאחרונים בהבנת הגדר של מצוות תמידיות אלו, מה הכוונה שנוהגות בכל רגע, ובשו"ת דעת נוטה מביא הגר"ח קנייבסקי זצ"ל, שנראה פשוט שאין מצוות אלו מצוות שמחוייב לקיימן ממש כל רגע ולהרהר בהן, אלא שהן מצוות קיומיות הנהגות תמיד, והיינו שאם קיימן יש לו מצוה, ואם לא קיים לא ביטל עשה ואין לו עבירה, ואינו עובר עליהם אלא אם כן בא מעשה לידו, ולא נזכר באותה מצווה מהמצוות תמידיות.

ולכאורה מוכח שאין הכוונה שיחשוב בהם תמיד כפשוטו, גם מזה שמונה החינוך את מצוות לא תתורו בתור אחד מהצוות תמידיות, שמצוות ל"ת זו, ברור שאינה שייכת בכל רגע ממש, אלא רק כשעולה לפניו הרהור מינות, או שרואה ראייה אסורה, שצריך לא לתור אחרי מחשבה או ראייה זו, אלא להסיר מחשבתו מכך.

אולם לפי זה קשה, שהרי יוצא שמצוות אלו אמנם אפשר לקיימן בכל זמן, אולם הם אינן מצוות חיוביות (היינו שחייב בהם בכל עת) אלא מצוות קיומיות (היינו שיכול לקיימן בכל עת), ואם כן קשה מדוע כתב החינוך ש"חיובן תמידי". אמנם לפי מה שהבאנו בהבנת הטעם הפנימי של המצוות התמידיות שהינם כיסודות הבניין, בבניית הקשר האמיתי והנכון של איש ישראל עם אלוהים, יובן מדוע מצוות אלו מכוננות מצוות שחיובן תמידי, משום שלמרות שאינו מחוייב לחשוב עליהם בפועל בכל עת, מכל מקום אחרי שבנה בנפשו, והחזיר במחשבתו את היסודות האלו, הרי נרקם אצלו הקשר האמיתי עם הש"ת, וממילא כל הזמן ממש גם כשלא חושב על כך, הרי נמצאים יסודות אלו באחורי מחשבתו, ולכן גם מצוות ולא תתורו שייכת בכל עת, משום שהוא בכל רגע מקושר להש"ת ונמצא במצב מחשבתי כזה שאם יזדמן לפניו הרהור עבירה או ראייה אסורה ממילא לא יתור אחריה.

רבי סעדיה גאון (ה)

שנים מעטות אחר חזרתו של רבינו, מת ראש הגולה שרדפו דוד בן זכאי, ורבינו בגדל צדקותו וענוותנותו, מינה תחתיו את בנו, ושלא האריך ימים ומת כעבר תקופה קצרה, ולא די בכך שמינהו לראש הגולה, אלא שגם אימץ את בנו הקטן (נכדו של דוד בן זכאי), אחרי זמן קצר בעקבות פטירתו.

שבע שנות הבדידות וההסתגרות של רבינו אמנם קשים ומרים היו, אך רבינו השכיח את כל צעריו על ידי העסק בתורה הקדושה משובש חייו, בומנים אלו, הרחק משאון הכרך, התמסר רבינו ביותר לכתיבת חיבוריו.

בשבע שנים אלו כתב רבינו את רוב ספריו, ובהם את חיבורו הגדול 'האמונות והדעות' וכך גם את ביאורו לתנ"ך.

רצה הקב"ה לזכות את ישראל באור תורתו של רבינו, לפיכך סיבב את כל המחלוקת הגדולה, שבעקבותיה הודח רבינו מראשות הישיבה, וכך היו עיתותיו בידו, להעלות עלי גליון-שבביל דור אחרון, את תורתו...

א

בכ"ו אייר שנת ד' אלפים תש"ב, בהיות רבינו כבן שישים, כבה מאור העולם, והסתלק לעולם שכולו טוב.

גופו אמנם כבר אינה איתנו למעלה מאלף שנים, אך רוחו חופפת על כלל ישראל עד היום, בהיותו סולל הדרך לכל העוסקים ביסודות המחשבה שבאו אחריו, ולא רק ביסודות המחשבה, אלא כמעט בכל התחומים היה רבינו ראש וראשון, ומורה הדרך לדורות הבאים, וכפי שכתב עליו רבינו האבן עזרא "ראש המדברים בכל מקום"...

בזאת סיימנו את סדר תולדותיו של רבינו, ובעזר השם בפרק הבא נסקור את חיבוריו האדירים של רבינו בכל מקצועות התורה, ונביא את עיקרי שיטתו במחשבה וביסודות האמונה.

כפי שסופר כבר בפרק הקודם, הדיח ראש הגולה רע המעללים את רבינו מנשיאות ישיבת סורא, בעקבות עמידתו האיתנה של רבינו על המשמר לבל יעוות את הדין ולבל יעשוק את דלת העם, ראש הגולה המושחת דוד בן זכאי, לא הסתפק בהדחתו של רבינו, אלא פרסם נגדו כתיבי פלסטר שונים ומשונים, ואף אכל קורצא נגדו ונגד ראש הגולה החדש (אחיו יאשיה בן זכאי), אצל רבי השלטון. בפרק זה- הפרק האחרון בסיפור תולדות חייו של רבינו, יסופר אודות תקופת ההסתגרות של רבינו, וכיצד חזר לגדולתו לאחר זמן.

ב

באותה תקופה שבה לחמו עורכי ישראל נגד קדוש ד', עלה על כס השלטון החליפי שליט חדש, השליט החדש היה דל אמצעים, והיה זקוק לכסף למילוי אוצרות המלוכה. אנשי הבליעל מקורביו

של ראש הגולה מיהרו לנצל את ההזדמנות ושיחדו בהון עתק את השליט החדש, כדי שיתמוך במאבקם נגד רבינו. ואכן בעקבות תמיכת השלטון בראש הגולה דוד בן זכאי, גברה ידו, ועל ראש הגולה החדש, שנתמנה על ידי מקורביו של רבינו, נגזרה גזירת גלות, ואף רבינו נאלץ לברוח מאימת המלכות, וסר לבגדד ששם היו רבים מתומכיו, ושם שהה כל תקופת המחלוקת והרדיפות.

ככל הידוע שב רבינו לכסאו אחרי שבע שנים של הסתגרות וגלות, סיבת סיוע המחלוקת ושיבתו של רבינו, נעוצה ככל הנראה במעשה שהיה- באחד שהיה לו מחלוקת ממונית עם חבריו, בעל דין זה ביקש שיושיבו כבוררים גם את רבינו וגם את ראש הגולה, אולם ראש הגולה עז המצה שלחם נגד רבינו ואף החרימם אותם, שלח בריונים להכות את אותו בעל דין על עצם בקשה זו. סיפור זה התפרסם מאוד, ובעקבות כך החלו לפעול כמה מעשירי העם, ושכנעו את ראש הגולה שיפסיק את מלחמתו נגד רבינו, ואכן ראש הגולה הפסיק את מלחמתו, ובעת היא אחרי שבע שנים של רדיפות אימות זכו בני הדור, ושב רבינו לנחלתו.

